

DEMÉNY PÉTER

A HÁTRASZEGETT NYAKÚ HITELESSÉG



Nem Antigonék
korát éljük, tudom.
De éltük-e valaha?
Nem azért tragédia-e
már az eredeti is, mert
mindenkor kivételnek
számított?

50

Nemrég valaki megkérdezte, kivel szeretnék találkozni a múlt szereplői közül. Némi gondolkodás után három név jutott eszembe: Bibó István, Székely János és Kosztolányi Dezső.

Az ember nemcsak azért szeretne találkozni valakivel, mert hitelesnek tartja, hiszen emberek vagyunk, akiket más dolgok is érdekelnek. Mégis olyan volt ez a kérdés és rá a válasz, mintha már is a hitelességről gondolkodtam volna – olyan, mint mikor az ember keres valamit, és mikor elfeledkezik róla egy pillanatra, éppen azt találja meg.

A három közül most csak Székely Jánost választom ki, mint aki közelebbről érdekelhet bennünket. Mindig Nemes Nagy Ágnes Babitsról, egy másik nagy hitelesről írt szép szavával gondolok rá: „a hátraszegett nyakú ember”. Kell valami góg a hitelességhez, vagyis a függetlenség megteremtéséhez; kell valami, ami nem hagyja az embert, hogy az érdekelje, vajon mit mondanak a többiek. Kell valami, ami felülkerekedik a hiúságon és a feszültségen, mert az ember, aki gyönge és sebezhető, különben mindkettőre hallgatna.

Okos volt, káprázatosan intelligens. Különösen az esszéiből sugárzik ez, az *Ars poeticából*, az *Enkidu mítoszából*, *A valódi világból* meg a többiből. Már az első mondattól érezni lehet, ahogy beáramlik a hűvös havasi levegő.

És ez a havas hozzátesz az intelligenciához. *Igénye* is volt az intelligenciára, művelte és követelte. Nem volt elég neki, hogy született valamivel; végig használni akarta, nem tűrte magától, hogy elhanyagolja. Talán tudta, úgy a legkönnyebb elveszni. „Ígéretekkkel, kényszerekkel / Ölel magához a világ. /

Csak egyszer adja meg magát, / S örökre kárhozott az ember” – írta, s a verset Szilágyi Domokosnak ajánlotta. Ma már különös rezonanciája van ennek az ajánlásnak.

Mindenesetre: komolyan vette ezt a verset. Komolyan gondolta, hogy ha valaki, *bármilyen szent cél érdekében*, megalkuszik (és az ő céljánál nincsen szentebb: „kimenteni a börtönből édesapámat”), akkor vállalnia kell az erkölcsi felelősséget. Ő bevalóta ezt a tettét, noha nyilván nem bánta, nem bánhatta meg, s akkori, konjunktúralis okokból írt verseit nem vette föl válogatott verseinek gyűjteményébe.

Mórok című drámáját különféle, de legtöbbször nem esztétikai okokból sokan bírálták, sőt, támadták. Az egyik értetlenkedőnek, Robotos Imrének írta válaszában Láng Gusztáv: „...ha az egyének már-már több a haszna az alkukból, sőt, megalkuvásokból, mint a közösségnek, melynek nevében és érdekében állítólag alkuszik, akkor már maga sem tudhatja és mondhatja biztosan, hogy »önzetlenül épült be a hatalomba« vagy önérdékből. A hatalom így korrumpálja azt, aki (meg)alkuszik vele, sőt, még azt is, aki egyáltalán együtt él törvényeivel. Mindenki, aki él, ír és közöl, cinkosává lesz az embertelenségnek, egyszerűen azzal, hogy jelenlétével tanúskodik a hatalom lehetséges és elviselhető voltáról. Szabédi László öngyilkossága ebből a felismerésből is fakadhatott; a drámában ebből fakad.”

És most jön a lényeg, kurzíválom is: „*Ez persze megint az abszolút erkölcsi norma érvényesítése, de hát mi más az irodalom feladata, mint az, hogy az abszolútum tükrét tartsa az élet folyamatos relativitása elé? Mert relatív érték is csak az, ami valamivel, akár csak hajszálnyival is, de közelebb visz az abszolútumhoz.*” Szinte megismétel-ném, mint az istentiszteleteken szokás, az utolsó sort: „Mert relatív érték is csak az, ami valamivel, akár csak hajszálnyival is, de közelebb visz az abszolútumhoz.” (Vajon a támadókat nem karistolta-e meg a gondolat, hogy még Szabédi Lászlónak is jobb ez így? Nem lett volna rosszabb, fájdalmasabb, ha ideg- vagy lélekyöngesége kergette volna az öngyilkosságba a *Mórok* Kibédijét? Nem *magukat* védtek tulajdonképpen?)

Nem Antigonéék korát éljük, tudom. De éljük-e valaha? Nem azért tragédia-e már az eredeti is, mert mindenkori kivételnek számított? Másrészt: nem az-e a feladat, az embert próbáló és magányba vagy öngyilkosságba kergető, nem az-e a feladat, ha hitelesek akarunk maradni, hogy a lehetetlent követeljük, magunktól elsősorban?

Én azt hiszem: de igen, ez a feladat.

Camus nem lett öngyilkos; ámokfutó sofőrje balesetet okozott, abban halt meg. William Styron szerint azonban Camus nagyon is jól tudta, hogyan vezet az a sofőr. Mély depressziója vitte a halál felé; de vajon ez a depresszió nem származhatott abból is, hogy mennyire magára hagyta mindenki, Sartre-ral az élen, amikor megírta *A lázadó embert*? Megtehetette volna, hogy nem írja meg? Természetesen; gondolom, ő sem vágyott másra, mint egy békés, nyugodt, boldog életre; mi lenne biztonságosabb, mint egyetérteni? De boldog maradhatott volna, ha nem írja meg, amit látott és felismert?

Az ember nem azért gőgös, mert semmi jobb dolga nincsen; nem azért ír pamfle- teket és szatírákat, felkavaró esszéket és drámákat, mert imádja, ha utálják. Hanem azért, mert nem tehet mást: valamikor, ki tudja, mikor és miért, arra esküdött fel, hogy hiteles lesz. Nem arra, hogy nem alkuszik meg (ugyan ki az, hol van, aki soha semmiképpen nem alkuszik?!), hanem arra, hogy bevallja, ha megalkudott. Magának és magáért, nem a többiekért, legalábbis nem *elsősorban* értük. Mert tartsák bár naivnak vagy idealistának (barátai szelíden mosolyognak), mégiscsak ezt tartja a fel- adatának, az ember hátraszegett nyakú kötelességének.

Caragiale, aki folyamatosan szidta a románságot és Romániát, akinek a vígjátékait nem lehet nyugodtan végignézni, Berlinben halt meg, hatvanéves korában. 1912- ben, hatvanadik születésnapja és halála évében, visszautasította, hogy nemzeti jutal- mat kaphasson. Tudta, kitől kapná, mint ahogy azt is, mennyit gyalázták, amiért azt tette, amit a dolgának érzett. Száz éve, júniusban halt meg, magányosan és hitelesen.